

STOWARZYSZENIE OŚWIATOWCÓW POLSKICH

Zofia T. Kozłowska, Irena Unger, Stanisław Zajac

HISTORIA

I WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

**PROGRAM NAUCZANIA
DLA ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ**

Toruń 2007

Zespół opracowujący program

mgr Zofia Teresa Kozłowska – nauczycielka historii o długoletnim stażu pracy we wszystkich typach szkół. Od szeregu lat pełni funkcję nauczyciela metodyka i nauczyciela doradcy metodycznego historii. Autorka podręczników, zeszytów ćwiczeń i licznych publikacji z zakresu dydaktyki historii. Wielokrotnie wybierana do najwyższych władz Polskiego Towarzystwa Historycznego, obecnie pełni funkcję Wiceprezesa Zarządu Głównego PTH i Sekretarza Komisji Dydaktycznej ZG PTH.

mgr Irena Unger – nauczycielka historii o długoletnim stażu w szkole podstawowej, technikum i liceum zawodowym oraz zasadniczej szkole zawodowej. Autorka publikacji z zakresu dydaktyki historii oraz audycji telewizyjnych związanych z aktywizującymi metodami nauczania.

mgr Stanisław Zajac – wieloletni nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w średnich i zasadniczych szkołach zawodowych. Autor publikacji dotyczących nauczania i popularyzowania historii, a także problemów edukacyjnych i dziejów lokalnych. Członek Komisji Dydaktycznej przy Zarządzie Głównym PTH.

Program dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu i wpisany do wykazu programów dla zasadniczej szkole zawodowej do nauczania historii i wiedzy o społeczeństwie, na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr. hab. Antoniego Mączaka, mgr Annę Mączak i dr Halinę Ciszewską.

Numer w zestawie DKOS-4015-122/02

Redakcja wydawnicza
mgr Antoni Stark

Redakcja techniczna
Zdzisław Nyca

© Copyright by Stowarzyszenie Oświatowców Polskich
Toruń 2007

ISBN 978-83-7352-157-5

Wydanie II

Wydawca:

Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Oddział w Toruniu
87-100 Toruń, ul. PCK 9/11, tel./fax (056) 622 52 71, (056) 622 43 09
e-mail: sop@sop.torun.pl <http://www.sop.torun.pl>

Spis treści

CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU	4
PODSTAWA PROGRAMOWA DLA ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ	
HISTORIA I WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE	6
Cele edukacyjne	6
Zadania szkoły	6
Treści nauczania	6
Osiągnięcia	7
CELE EDUKACYJNE	8
I. Cele ogólne	8
II. Cele szczegółowe	8
TREŚCI KSZTAŁCENIA	9
PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW EDUKACYJNYCH	17
I. Metody kształcenia	17
II. Indywidualizacja	20
III. Korelacja z innymi przedmiotami	21
IV. Ocena osiągnięć uczniów	21
Wymagania konieczne	23
Wymagania podstawowe	23
Wymagania rozszerzające	23
Wymagania dopełniające	24
Wymagania ponadprogramowe	24

CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Program nauczania „Historii i wiedzy o społeczeństwie” został opracowany jako propozycja realizacji przytoczonej poniżej podstawy programowej dla zasadniczej szkoły zawodowej i uwzględnia przewidziany dla tego typu szkoły ramowy plan nauczania.

Na układ i treść programu wpłynęły następujące elementy charakterystyczne dla zasadniczej szkoły zawodowej:

1. Zadaniem szkoły zasadniczej jest przygotowanie ucznia do podjęcia pracy zawodowej w wyuczonej specjalności, a jednocześnie umożliwienie podjęcia dalszej nauki (*w liceum lub technikum uzupełniającym*) i ukończenie szkoły średniej dającej prawo do uzyskania świadectwa dojrzałości. Tak więc dla części uczniów będzie to ostatni kontakt z nauczaniem historii i wiedzy o społeczeństwie, a dla części kolejny etap w poznawaniu tych dziedzin wiedzy. Dlatego program „Historii i wiedzy o społeczeństwie” musi służyć zarówno przygotowaniu do obywatelskiego funkcjonowania Polaka zakorzenionego w cywilizacji europejskiej i tradycji narodowej, jak też przygotowaniu do podjęcia dalszej nauki i uzyskania pełnego średniego wykształcenia.
2. Nauczanie historii łącznie z wiedzą o społeczeństwie nie jest wprawdzie kontynuacją nauczania w gimnazjum na zasadzie układu spiralno-koncentrycznego, ale opiera się na zdobytej przez uczniów wiedzy z zakresu obu przedmiotów. Jednocześnie nauczanie to musi dawać możliwość podjęcia nauki stanowiącej kolejny etap kształcenia w układzie spiralno-koncentrycznym, realizowanym w liceum lub technikum uzupełniającym.
3. Istotne znaczenie dla układu programu ma wymiar godzin przewidzianych w ramowym planie nauczania dla tego przedmiotu. Ponieważ przewidziano dla przedmiotu „Historia i wiedza o społeczeństwie” **2 godziny w cyklu kształcenia**, konieczne było dokonanie poważnej selekcji materiału kształcenia i usystematyzowanie go w taki sposób, by pozwolił na realizację celów kształcenia zapisanych w podstawie programowej. Przedstawione wyżej czynniki skłoniły autorów do koncentrowania treści

kształcenia wokół dwóch podstawowych pojęć: **państwo i społeczeństwo**, uwzględniając jednocześnie sprawy gospodarki i kultury. Przyjęto równocześnie założenie o koniecznej korelacji nauczania „Historii i wiedzy o społeczeństwie” – zwłaszcza w zakresie zagadnień kultury – z nauczaniem języka polskiego, co powinno znaleźć swój wyraz w szkolnym zestawie programów oraz szkolnym planie nauczania.

Jednocześnie, ze względu na konieczność daleko idącej selekcji materiału faktograficznego, szczególną uwagę zwrócono na historię ojczystą, ukazaną na tle dziejów powszechnych. Takie ujęcie treści kształcenia jest wynikiem założenia, że podstawowym zadaniem „Historii i wiedzy o społeczeństwie” jest usystematyzowanie wiedzy oraz wzbogacenie i utrwalenie umiejętności zdobytych przez uczniów w szkole podstawowej, a zwłaszcza w gimnazjum.

Istotny wpływ na treści kształcenia ma połączenie w ramach jednego przedmiotu dwóch, pokrewnych wprawdzie, ale jednak różnych, dziedzin wiedzy. Z tego faktu wynika taki dobór treści historycznych, który może stanowić podstawę do zrozumienia współczesnych atrybutów społeczeństwa i państwa, które omawiane są w oddzielnych tematach.

Ponieważ ramowy plan nauczania określa liczbę godzin w cyklu kształcenia, bez określenia, czy mają one być zrealizowane w ciągu jednego roku, czy dwóch lat, w programie nie podzielono materiału na poszczególne lata kształcenia. Przewidziany wymiar godzin dla przedmiotu warunkował liczbę proponowanych tematów jednostek dydaktycznych. Dążeniem autorów było takie skonstruowanie programu, by pozwalał on na indywidualne, zależne od potrzeb i możliwości konkretnego zespołu uczniowskiego, zaplanowanie czasu na realizację poszczególnych tematów oraz pozostawiał on czas niezbędny na przeprowadzenie lekcji syntetyzujących i powtórzeniowych. Zrezygnowano również z propozycji tematów lekcji powtórzeniowych i syntetyzujących, które muszą być dostosowane do bardzo zróżnicowanych sytuacji dydaktycznych w poszczególnych szkołach i zespołach uczniowskich.

Autorzy

PODSTAWA PROGRAMOWA DLA ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ HISTORIA I WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Cele edukacyjne

1. Strukturalizacja wiedzy oraz umiejętności zdobytych w toku wcześniejszej edukacji historycznej, celem lepszego rozumienia powiązań między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością.
2. Przygotowanie do udziału w życiu społecznym i obywatelskim, kształtowanie szacunku dla własnego państwa, postawy zrozumienia i tolerancji wobec innych kultur, obyczajów i przekonań.

Zadania szkoły

1. Rozwijanie umiejętności systematyzowania wiedzy w logiczne ciągi związków i zależności między poszczególnymi wydarzeniami historycznymi i społecznymi.
2. Umożliwienie uczniom dostępu do różnorodnych źródeł informacji o przeszłości i współczesności oraz samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności.
3. Stwarzanie możliwości wymiany poglądów i ocen wydarzeń historycznych i społecznych, wybitnych postaci i ich działalności.
4. Pomoc w rozpoznawaniu obywatelskich praw i obowiązków, ukazywanie praktycznych zastosowań zasad i procedur demokratycznych.

Treści nauczania

1. Państwo jako forma zorganizowania społeczeństwa. Państwo polskie na tle Europy i jego przemiany. Procesy integracyjne z Unią Europejską.
2. Obywatel a władza w państwie: patrymonialnym, stanowym, absolutystycznym, konstytucyjnym, totalitarnym, autorytarnym i demokratycznym.
3. Przemiany form gospodarowania od czasów najdawniejszych do współczesności. Rozwój kultury materialnej i techniki.
4. Przemiany w strukturze społeczeństwa, w powiązaniu z przemianami w sferze polityki i gospodarki.

Osiągnięcia

1. Rozumienie problemu ciągłości i przemian w historii i historycznych źródeł współczesności.
2. Formułowanie i uzasadnianie opinii na temat zjawisk i wydarzeń społecznych z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności historycznych.
3. Rozumienie znaczenia państwa w życiu społecznym i potrzeby przestrzegania zasad życia społecznego.
4. Znajomość fundamentalnych zasad demokracji oraz form uczestnictwa obywateli w życiu publicznym.
5. Dostrzeganie związków między różnymi formami aktywności człowieka: gospodarczą, polityczną społeczną i kulturową.

CELE EDUKACYJNE

I. Cele ogólne

1. Strukturalizacja zdobytej wcześniej wiedzy historycznej i społecznej, celem lepszego rozumienia powiązań między przeszłością, terażniejszością i przyszłością.
2. Kształtowanie szacunku dla własnego państwa, przygotowanie do udziału w życiu społecznym i obywatelskim.
3. Uzyskanie wiedzy i umiejętności umożliwiających dalsze kształcenie.

II. Cele szczegółowe

1. W zakresie wiedzy i jej rozumienia

- Rozumienie problemu ciągłości i zmienności w historii.
- Znajomość genezy państwa i rozumienie jego znaczenia w życiu społecznym.
- Znajomość fundamentalnych zasad demokracji i rozumienie potrzeby przestrzegania norm życia społecznego.
- Znajomość i rozumienie obowiązków i praw obywatelskich.
- Znajomość podstaw ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej.

2. W zakresie umiejętności

- Wykorzystywanie posiadanej wiedzy w formułowaniu i uzasadnianiu opinii na temat wydarzeń społecznych.
- Dostrzeganie związków między gospodarczą, polityczną, społeczną i kulturą aktywnością ludzi.
- Dostrzeganie historycznych źródeł współczesności w dziedzinach: społecznej, politycznej, religijnej i kulturowej.
- Krytycyzm wobec różnych źródeł informacji, odróżnianie opisu faktów od opinii i ocen.

3. W zakresie postaw

- Poszanowanie podstawowych wartości patriotycznych i humanistycznych.
- Zrozumienie i tolerancja wobec innych kultur, obyczajów i przekonań.
- Gotowość aktywnego udziału w życiu publicznym.
- Gotowość przeciwdziałania negatywnym przejawom w życiu społecznym, w tym ksenofobii i rasizmowi.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

1. Źródła wiedzy o przeszłości i teraźniejszości:

- Chronologia – *podział na epoki*.
- Źródła historyczne.
- Media jako źródła wiedzy.
- Korzystanie ze źródeł wiedzy.

2. Dziedzictwo antyku:

- Świat śródziemnomorski pod rządami Rzymian.
- Religie monoteistyczne: judaizm, chrześcijaństwo, islam.
- Upadek cesarstwa rzymskiego.
- Trzy kręgi kulturowe po upadku Cesarstwa Rzymskiego: *Bizancjum, Arabowie, Państwo Franków*.

3. Kształtowanie się średniowiecznej Europy:

- Idea jednoczenia – Karol Wielki.
- Społeczeństwo feudalne.
- Postępy chrystianizacji, rozłam w Kościele.
- Słowianie i ich państwa.

4. Państwo polskie za pierwszych Piastów:

- Jednoczenie różnych plemion jako forma organizowania społeczeństwa.
- Mieszko I i Bolesław Chrobry budowniczymi państwa polskiego.
- Testament Bolesława Krzywoustego jako wyraz patrymonialnego pojmowania państwa.

5. Gospodarka i społeczeństwo w X–XIII w.:

- Zajęcia ludności w gospodarce samowystarczalnej.
- Początek lokacji wsi i miast.
- Kształtowanie się stanów.

6. Polska dzielnicowa i zjednoczona:

- Zagrożenie zewnętrzne.
- Osłabienie więzi gospodarczych między dzielnicami.
- Czynniki sprzyjające zjednoczeniu.
- Zjednoczenie Polski i jego konsekwencje.

7. Monarchia stanowa Kazimierza Wielkiego:

- Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego.
- Rozwój cywilizacyjny.
- Władza i społeczeństwo stanowe.

8. Monarchia pierwszych Jagiellonów:

- Władysław Jagiełło władcą Litwy i Polski.
- Odzyskanie Pomorza.
- Unia jako forma państwa złożonego.

9. Początek nowożytnego świata:

- Myśl humanistyczna i Odrodzenie. Kulturalne osiągnięcia epoki.
- Odkrycia geograficzne i ich następstwa.
- Podział wyznaniowy Europy XVI w.

10. Rzeczpospolita w okresie demokracji szlacheckiej:

- Przywileje szlacheckie, konstytucja „Nihil novi”.
- Rzeczpospolita Obojga Narodów – organizacja państwa.
- Zasady wolnej elekcji.

11. Gospodarka i społeczeństwo Rzeczypospolitej w XVI w:

- Folwark pańszczyźniany i jego organizacja.
- Rozwój handlu zagranicznego. Rola Wisły i Gdańska.
- Reformacja i jej kierunki.
- „Złoty wiek” kultury polskiej.

12. Wojny Rzeczypospolitej XVII w. i ich konsekwencje:

- Przeciwnicy Rzeczypospolitej.
- Gospodarcze i społeczne skutki wojen.
- Kryzys władzy państwowej w Rzeczypospolitej. Anarchia szlachecka.
- Ingerencja państw ościennych w sprawę Rzeczypospolitej.

13. Monarchie absolutne w nowożytnej Europie:

- Absolutyzm we Francji, Prusach i Austrii.
- Rosja Piotra I.
- Cechy państw scentralizowanych.

14. Przemiany gospodarcze, społeczne i ideowe XVII–XVIII w.:

- Od manufaktur do fabryk.
- Oświeceniowa krytyka monarchii absolutnej – trójpodział władzy.
- Nowe spojrzenie na człowieka i społeczeństwo.
- Nauka i technika w XVIII w.

15. Realizacja ideologii Oświecenia:

- Utworzenie Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zasady konstytucji amerykańskiej.

- Początek rewolucji we Francji – Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela.
- Przemiany ustrojowe we Francji – konstytucje.
- Nowe społeczeństwo.

16. Ideologia oświecenia w służbie naprawy Rzeczypospolitej:

- Zwolennicy i przeciwnicy reform – obozy polityczne, publicystyka.
- Oświata i kultura doby stanisławowskiej.
- Sejm Czteroletni i Konstytucja 3 Maja realizacją ideologii oświecenia.
- Walka o ocalenie Rzeczypospolitej w okresie rozbiorów.

17. Europa i sprawa polska w czasach napoleońskich:

- Upowszechnienie zmian ustrojowych i społecznych.
- Legiony – Mazurek Dąbrowskiego.
- Księstwo Warszawskie – nadzieje i rozczarowania.
- Europa po Kongresie Wiedeńskim.

18. Walka Polaków o niepodległość w XIX w.:

- Ziemie polskie po Kongresie Wiedeńskim.
- Królestwo Polskie – szanse i rzeczywistość.
- Powstanie Listopadowe i jego następstwa.
- Powstanie Styczniowe i jego następstwa.

19. Przemiany gospodarcze i społeczne w Europie XIX w.:

- Etapy gospodarki kapitalistycznej.
- Osiągnięcia naukowe i rewolucja techniczna.
- Urbanizacja. Wzrost liczby ludności.
- Formowanie się nowych klas społecznych.

20. Życie polityczne w II połowie XIX w.:

- Upowszechnienie się parlamentaryzmu.
- Demokratyzacja życia publicznego, przemiany w systemach wyborczych.
- Związki zawodowe i partie polityczne.
- Prasa i nowe środki przekazu.
- Walka kobiet o równouprawnienie.

21. Ziemie polskie pod zaborami, w dobie popowstaniowej:

- Przemiany w rolnictwie.
- Uprzemysłowienie.
- Nowa struktura społeczna.
- Walka o polskość w życiu publicznym.

- Znaczenie Kościoła i kultury dla postaw patriotycznych.
- Nowoczesne nurty polityczne.

22. I wojna światowa jej przyczyny i konsekwencje:

- Polityka kolonialna Anglii, Francji, Stanów Zjednoczonych i Rosji.
- Następstwa zjednoczenia Włoch i Niemiec.
- Konflikty między mocarstwami.
- Fronty I wojny światowej, charakter działań, technika wojenna.
- Rewolucje w Rosji. Klęska państw centralnych.
- System Wersalski.

23. Narodziny II Rzeczypospolitej Polskiej:

- Sprawa polska w czasie I wojny światowej.
- Czyn zbrojny, walka polityczna. Józef Piłsudski, Roman Dmowski.
- Pierwsze wybory do Sejmu.
- Walki o granice.

24. Budowa państwa polskiego i zmiany jego ustroju:

- Od Naczelnika Państwa do Prezydenta Rzeczypospolitej.
- Republika demokratyczno-parlamentarna według konstytucji marcowej 1921 r.
- Następstwa przewrotu majowego. Tworzenie państwa autorytarnego.
- Konstytucja kwietniowa 1935 r. i jej charakter.

25. II Rzeczpospolita – gospodarka, społeczeństwo, kultura:

- Trudności unifikacji ziem polskich.
- Rola państwa w życiu gospodarczym. Reforma walutowa, budowa Gdyni, reforma rolna, COP.
- Zróżnicowanie społeczne, wyznaniowe i narodowe obywateli II Rzeczypospolitej.
- Rozwój oświaty i kultury, ich najwybitniejsi twórcy.

26. Systemy totalitarne w Europie:

- Totalitaryzm włoski, niemiecki i radziecki.
- Ideologiczne i polityczne zniewolenie społeczeństwa.
- System policyjny.
- Sytuacja jednostki w państwie totalitarnym.

27. Geneza i początek II wojny światowej:

- Agresywna polityka III Rzeszy.
- Geopolityczne położenie Polski.

- Sytuacja po układzie monachijskim.
- Pakt Ribbentrop – Mołotow.
- Wojna obronna Polski w 1939 r.

28. II wojna światowa – militaria i polityka:

- Strony walczące. Układ sił.
- Główne fronty wojny.
- Totalny charakter wojny. Ludobójstwo, holokaust.
- Wielka koalicja. Konferencje mocarstw.

29. Sprawa polska w II wojnie światowej:

- Rząd polski na uchodźstwie.
- Polskie formacje wojskowe na frontach II wojny światowej.
- Koncepcje odbudowy państwa polskiego i ich realizacja.
- Ustalenie nowych granic.

30. Polacy wobec okupantów:

- Polityka III Rzeszy i ZSRR wobec Polaków.
- Polskie państwo podziemne.
- Walka zbrojna i cywilna.
- Powstanie Warszawskie.

31. Świat w okresie „zimnej wojny”:

- Początek działalności ONZ.
- Rozpad koalicji, konflikt między USA i ZSRR.
- Utworzenie Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) i Układu Warszawskiego.
- Powstanie dwóch państw niemieckich.
- Początek rozpadu systemu kolonialnego.

32. Polska w systemie stalinowskim:

- Przejęcie władzy przez komunistów.
- Następstwa zmiany granic.
- Zniszczenia wojenne i trudności w odbudowie.
- Polityka gospodarcza i społeczna.
- Konstytucja 1952 r.
- Przejawy i konsekwencje uzależnienia Polski od ZSRR.

33. Dążenia do pokojowego współistnienia dwóch systemów:

- Główne ogniska konfliktów i próby ograniczenia wyścigu zbrojeń.
- Procesy integracyjne w Europie Zachodniej.

- Aktywność Kościoła w dobie posoborowej.
- Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

34. Przemiany polityczne i gospodarcze PRL do końca lat siedemdziesiątych:

- Przełom 1956 r. – polityka władz i postawa społeczeństwa.
- Państwo a Kościół.
- Kryzysy lat 1968 i 1970.
- Zmiany w polityce gospodarczej.
- Powstanie i rozwój opozycji demokratycznej.

35. Droga do Polski demokratycznej:

- Powstanie „Solidarności”.
- Stan wojenny.
- Okrągły stół.
- Przełom 1989 r.
- Odbudowa demokracji i suwerenności Polski.

36. Upadek systemu Jałtańskiego:

- „Jesień Ludów”.
- Rozpad ZSRR i systemu komunistycznego.
- Zjednoczenie Niemiec.
- Dominacja Stanów Zjednoczonych w świecie.
- Rozszerzenie Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego.

37. Rzeczpospolita Polska – demokratycznym państwem prawa:

- Znaczenie konstytucji w państwie.
- Rola prawa w państwie i społeczeństwie.
- Normy prawne a normy moralne i religijne.
- Trybunał Konstytucyjny.

38. Człowiek i obywatel w Rzeczypospolitej Polskiej:

- Pojęcie obywatelstwa.
- Konstytucyjny zakres praw i obowiązków.
- Środki ochrony wolności i praw.

39. Demokracja pośrednia i bezpośrednia w Rzeczypospolitej Polskiej:

- Czynne i bierne prawo wyborcze.
- Zasady wyboru prezydenta, posłów, senatorów, radnych.
- Referendum jako forma demokracji bezpośredniej.
- Udział w procedurach demokratycznych moralnym obowiązkiem obywatela.

40. Władza ustawodawcza i wykonawcza w Rzeczypospolitej Polskiej:

- Zwierzchnia władza Narodu: Sejm, Senat.
- Zasady ustawodawczej działalności Sejmu i Senatu.
- Uprawnienia prezydenta w zakresie prawodawstwa i władzy wykonawczej.
- Rada Ministrów i administracja państwowa.

41. Władza sądownicza w Rzeczypospolitej Polskiej:

- Wymiar sprawiedliwości.
- Organizacja sądów powszechnych.
- Rola prokuratury w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości.

42. Media jako „czwarta władza”:

- Prasa, radio i telewizja, Internet.
- Sposoby oddziaływania mediów na jednostkę i społeczeństwo.
- Moralna i prawna odpowiedzialność mediów.

43. Rzeczpospolita samorządowa:

- Organizacja samorządu terytorialnego.
- Zadania i funkcjonowanie samorządu terytorialnego.
- Różnorodne formy samorządu.

44. Obywatelskie i pluralistyczne społeczeństwo polskie:

- Konstytucyjna wolność zrzeszania się.
- Partie polityczne.
- Związki zawodowe.
- Stowarzyszenia ogólnokrajowe i lokalne.

45. Aktualne problemy ekonomiczne w Polsce:

- Zasady gospodarki rynkowej.
- Specyfika polskiego rolnictwa.
- Przekształcenia własnościowe.
- System podatkowy.

46. Społeczeństwo polskie w okresie transformacji:

- Społeczne następstwa przemian gospodarczych.
- Nowe podziały społeczne.
- Bezrobocie.
- Zjawiska patologiczne.
- Rola edukacji dla jednostki i społeczeństwa.

47. Prawa człowieka i międzynarodowe organy ich ochrony:

- Niezbywalność praw człowieka.
- Prawa człowieka w dokumentach ONZ.
- Prawa człowieka w instytucjach europejskich.
- Instytucje ochrony praw człowieka.

48. Polska wobec integracji europejskiej:

- Rozszerzanie się Unii Europejskiej.
- Negocjacje Polski z Unią.
- Szanse i obawy Polaków.

49. Cywilizacja przełomu XX i XXI wieku:

- Społeczeństwo przemysłowe.
- Postęp nauki i techniki.
- Rewolucja informacyjna.
- Zagrożenia dla środowiska naturalnego.
- Globalizm i nierówności rozwoju.
- Zagrożenia dla światowego pokoju. Terroryzm.

PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW EDUKACYJNYCH

I. Metody kształcenia

Wybór metod kształcenia zależy jest od szeregu czynników obiektywnych i subiektywnych. Do stymulatorów zewnętrznych należy zaliczyć cele kształcenia, zadania szkoły i przewidywane osiągnięcia uczniów zapisane w podstawie programowej i wymiar godzin zawarty w ramowym planie nauczania dla danego typu szkoły i konkretnego przedmiotu. Istotne znaczenie przy doborze metod i form pracy z uczniami ma również specyfika środowiska, możliwości uczniów, ich zainteresowania i ambicje edukacyjne.

Podstawową zasadą obowiązującą przy nauczaniu przedmiotów humanistycznych i społecznych jest stosowanie obok podających metod nauczania również takich, które pomagają uczniom samodzielnie dochodzić do wiedzy i jednocześnie rozwijają umiejętności typowe dla specyficznego przedmiotu, jakim jest „Historia i wiedza o społeczeństwie”. Konieczność pobudzania intelektualnej aktywności uczniów i *pełnej realizacji nie tylko nauczania, ale również uczenia się*, prowadzi do potrzeby wykorzystywania na każdej niemal lekcji różnych, wzajemnie się uzupełniających i wzbogacających metod i form pracy.

Biorąc pod uwagę wymienione uwarunkowania, pragniemy przedstawić kilka wybranych spośród znanych i szeroko stosowanych metod, które uważamy za najbardziej godne polecenia. Oczywiście zaproponowany wykaz nie pretenduje do pełnego przedstawienia metod i form nauczania „Historii i wiedzy o społeczeństwie”, ani do roli obowiązującego zestawu metod i form pracy z uczniami. Stanowi on jedynie propozycję wspomagającą refleksję dydaktyczną.

Praca z podręcznikiem jest metodą pracy szczególnie ważną ze względu na konieczne przygotowanie ucznia do samodzielnej pracy. Podstawą wykorzystania podręcznika do samodzielnej pracy uczniów jest przede wszystkim dokładne zapoznanie ich ze strukturą tego źródła wiedzy. Należy wyjaśnić różnice między tekstem podstawowym a tekstami pomocniczymi, rolę ilustracji, map i wykresów wzbogacających informacje zamieszczone w tekście podstawowym itp. Najczęściej stosowaną formą wykorzystania tego środka dydaktycznego jest określenie zadań lub postawienie pytań, na które odpowiedzi należy znaleźć w odpowiednim fragmencie podręcznika. W zależności od stopnia przygotowania konkretnego zespołu uczniowskiego wskazane jest polecenie – po przeczytaniu rozdziału lub jego fragmentu – opracowania planu tekstu, jego streszczenia lub wypisania problemów najistotniejszych dla danego fragmentu.

Praca z mapą służy kształtowaniu umiejętności lokalizowania wydarzeń w przestrzeni. Niezbędne jest ćwiczenie w czytaniu i analizowaniu mapy historycznej i politycznej w korelacji z mapą fizyczną tego samego obszaru. Uczniowie muszą rozumieć legendę mapy i wnioskować na podstawie używanych w konkretnej mapie oznaczeń. Ważną umiejętnością jest powiązanie mapy ściennej z mapami zamieszczonymi w podręczniku i atlasie.

Praca z materiałami źródłowymi w nauczaniu przedmiotu „Historia i wiedza o społeczeństwie” obejmuje nie tylko źródła historyczne, ale również akty normatywne, prasę i inne teksty dotyczące współczesności. Z tego względu szczególnego znaczenia nabiera analiza zewnętrzna wykorzystywanego tekstu, prowadząca do określenia czasu powstania i charakteru dokumentu oraz jego przydatności w poznawaniu określonego fragmentu rzeczywistości. Należy jednak pamiętać o tym, że obok tekstów cennymi materiałami źródłowymi są różnorodne materiały ikonograficzne, zarówno pochodzące z epok odległych, jak współczesne. Wiele cennych informacji o epoce i wydarzeniach można znaleźć zarówno w dziele malarskim, jak podczas oglądania fotografii. Specyficznym materiałem źródłowym są zabytki kultury materialnej, w tym zabytki architektury i rozwiązania urbanistyczne. Są one wyrazem epok i okresów zarówno tych, które minęły wiele lat temu, jak też tych, które rodzice i dziadkowie uczniów pamiętają z własnego doświadczenia.

Wykład jest typową formą podającą, polegającą na przekazywaniu przez nauczyciela określonych, nowych dla uczniów informacji. Należy jednak pamiętać o tym, że nawet przy zastosowaniu wszelkich zasad krasomówstwa jest to forma sprowadzająca uczniów do roli biernych odbiorców. Dlatego też konieczne jest prowadzenie wykładu uzupełnić wypisanym na tablicy jego planem. Ponadto każdy wykład należy ograniczyć czasowo do niezbędnego minimum, tak by nie doprowadzić do znużenia odbiorców.

Rozmowa nauczająca jest jedną z bardziej efektywnych form jednoczesnego wprowadzania nowych wiadomości i kontroli przyswojenia wiedzy. Jednocześnie, przez umiejętne stawianie pytań ta forma prowadzenia zajęć pozwala na rozwijanie i sprawdzenie umiejętności wnioskowania przyczynowo-skutkowego. Podstawowym warunkiem powodzenia rozmowy nauczającej jest wcześniejsze zalecenie przez nauczyciela lektury lub innych źródeł wiedzy, dzięki którym uczniowie przychodzą na lekcję z wiadomościami niezbędnymi dla omówienia tematu lekcji.

Analiza SWOT została przejęta od metod kształcenia w dziedzinie planowania i zarządzania. Polega ona na tym, że uczniowie oceniają zjawisko, wydarzenie lub rozstrzygają problem określając: mocne (pozytywne) elementy tego wydarzenia i wynikające z nich szanse oraz elementy słabe (negatywne) i wynikające z nich zagrożenia. Analizę SWOT można

przeprowadzić zarówno w formie „burzy mózgów”, jak przez utworzenie czterech grup zadaniowych. Po zapoznaniu się z wszystkim elementami analizy może być ustalenie wspólnych wniosków.

Debata „za i przeciw” polega na podziale uczniów na dwie grupy prezentujące przeciwstawne stanowiska wobec określonego zagadnienia. Jest to metoda pozwalająca na wciągnięcie uczniów w procedury dyskusyjne. Potrzeba uzasadnienia swojego stanowiska w konfrontacji ze zdaniem przeciwnym rozwija umiejętność wyszukiwania i formułowania argumentów wynikających z posiadanej wiedzy. Ponieważ w toku debaty uczniowie nie muszą dojść do wspólnego stanowiska, wdrażają się oni do poszanowania odmiennych poglądów.

Symulacja jest metodą mającą duże znaczenie w przygotowaniu uczniów do udziału w życiu publicznym. Symulacja obrad sejmiku, samorządu lokalnego lub zawodowego, działalności związku zawodowego lub partii politycznej, a także symulacja różnego rodzaju wyborów z zachowaniem wszystkich obowiązujących procedur spełnia wielorakie zadania. Jest bowiem jednocześnie informacją na konkretny temat (*przekazanie nowej wiedzy*), kształtowaniem określonych umiejętności związanych z życiem publicznym i sprawdzianem poziomu ich opanowania. Niejednokrotnie symulacja łączy się będzie z elementami debaty za i przeciw.

Metaplan jest metodą stosowaną do analizy i oceny różnych działań w życiu publicznym oraz wydarzeń i zjawisk z przeszłości i teraźniejszości. Uczniowie podzieleni na grupy rozpatrują postawiony problem pod kątem widzenia: *Jak jest (było)? Jak powinno być? Dlaczego nie jest (nie było) tak jak być powinno?* Końcowym fragmentem pracy jest wyciągnięcie wniosków, które pozwoliłyby na realizację odpowiedzi na pytanie *jak być powinno*. Stosując tę metodę można osiągnąć nie tylko pogłębioną wiedzę na określony temat, ale równocześnie umiejętność wielostronnego spojrzenia na każdy problem oraz poszukiwania metod i form działania w celu osiągnięcia oczekiwanego rezultatu działania.

Lekcja w terenie jest szczególnym rozwiązaniem organizacyjnym, w czasie którego można stosować prawie wszystkie proponowane wyżej metody i formy. Taka lekcja jest prowadzona poza szkołą: na ulicach miasta, w różnego typu muzeach (historycznych, etnograficznych, muzeach wnętrz, skansenach itp.) a także w pomieszczeniach sądu, w salach posiedzeń samorządów lokalnych i innych obiektach związanych z życiem lokalnej społeczności. Taka organizacja lekcji wymaga szczególnie dokładnego przygotowania zarówno pod względem organizacyjnym, jak wcześniejszego wyposażenia uczniów w wiedzę niezbędną do realizacji celów tej lekcji. Niemniej jednak wkład pracy włożony w przygotowanie i przeprowadzenie

lekcji w terenie daje niejednokrotnie rezultaty nieporównywalne do wyników lekcji prowadzonej w klasie.

Wszystkie omówione metody i formy przynoszą dobre efekty pracy nauczyciela i ucznia jeśli są realizowane w sposób dostosowany do możliwości poznawczych konkretnego zespołu uczniowskiego. Drugim warunkiem niezbędnym dla efektywnego wykorzystania wszelkich metod i form nauczania jest konieczność stosowania ich tak, by stanowiły system pracy z uczniami. Powinien on polegać na systematycznym stosowaniu poszczególnych metod i form pracy z uczniami oraz na tworzeniu warunków do systematyzowania wiedzy, przez wiązanie nowych wiadomości z tym czego uczniowie dowiedzieli się w poprzednich latach. Pozwoli to na pobudzanie aktywności uczniów, którzy nie tylko będą nauczani, ale również będą się uczyć i dzięki temu będą mogli pogłębić i poszerzyć posiadaną wiedzę, rozwijać uzdolnienia i zainteresowania i przygotować się do aktywnego udziału w życiu publicznym. **Przykłady szczegółowych propozycji metodycznych są zamieszczone w poradniku metodycznym.**

II. Indywidualizacja

Podstawa programowa i opracowany na jej bazie program nauczania określają przewidywane osiągnięcia uczniów i stawiane wobec nich wymagania. Z natury rzeczy zarówno osiągnięcia jak wymagania są jednakowe dla wszystkich uczniów, bez względu na ich bardzo zróżnicowane osobiste zainteresowania, ambicje i możliwości edukacyjne. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera indywidualizacja procesu nauczania, której celem jest umożliwienie każdemu uczniowi osiągnięcie możliwie najlepszych wyników kształcenia. W pracy z uczniami szczególnie zainteresowanymi przedmiotem można stosować metodę projektu.

W toku realizacji programu przedmiotu „Historia i wiedza o społeczeństwie” należy wykorzystywać różne metody i formy aktywizacji nie tylko grup uczniowskich, ale każdego ucznia z osobna. Obok wymienionych wyżej aktywizujących form nauczania, poważną rolę odegrać może zróżnicowanie zadań przeznaczonych do realizacji przez poszczególnych uczniów. Dużą rolę powinien tu odegrać również taki system oceniania, który zwiększy motywacyjną funkcję oceny.

III. Korelacja z innymi przedmiotami

Realizacja programu „Historii i wiedzy o społeczeństwie” nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, jeżeli będzie się odbywać w oderwaniu od innych działań dydaktycznych prowadzonych w szkole. Ze względu na bardzo skromny wymiar godzin przeznaczonych na nauczanie w zasadniczej szkole zawodowej przedmiotów ogólnych, niezbędne jest poszukiwanie różnych metod pozwalających na optymalne wykorzystanie czasu, którym nauczyciel dysponuje. Z tego względu szczególnego znaczenia nabiera przewidywany odpowiednimi przepisami „szkolny zestaw programów”. Polegać on powinien między innymi na określeniu niektórych zagadnień i problemów, które będą szczegółowiej omawiane na lekcjach jednego przedmiotu, a wykorzystywane w nauczaniu innego.

„Historia i wiedza o społeczeństwie” zawiera wiele tematów i problemów, w rozwiązywaniu których pomocna może być współpraca z nauczycielami innych przedmiotów. Na pierwszym miejscu należy tu wymienić korelację z nauczaniem języka polskiego, która pozwoli na wzbogacenie tematyki związanej z szeroko pojmowaną kulturą w przeszłości i współcześnie. Obok tego należy brać pod uwagę występowanie wspólnych tematów i zagadnień z takim przedmiotem jak „Geografia i ochrona środowiska”, które pozwolą na lepsze zrozumienie z jednej strony związków człowieka ze środowiskiem naturalnym, a z drugiej wpływu działalności gospodarczej człowieka na to środowisko. Kiedy przy omawianiu przemian gospodarczych i społecznych wspomina się o wynalazkach i osiągnięciach techniki, warto pomyśleć o współdziałaniu z nauczycielem fizyki. Nie wymaga szerszego uzasadnienia, że realizacja programu, zwłaszcza w części dotyczącej wiedzy o współczesnym społeczeństwie, wymaga współpracy i korelacji z nauczaniem „Przedsiębiorczości”. Warto może tylko przypomnieć, że zaproponowana metoda analizy SWOT wywodzi się właśnie z wiedzy o przedsiębiorczości, co również w jakimś stopniu łączy te dwa przedmioty nauczania.

IV. Ocena osiągnięć uczniów

Ocenianie jest jednym z integralnych składników nauczania. Spełnia ono dwojaką rolę, gdyż z jednej strony dyscyplinuje pracę uczniów, a z drugiej strony pozwala zarówno nauczycielowi, jak uczniowi zorientować się w stopniu opanowania materiału przewidzianego programem. Z tego sformułowania wynika, że ocenianie polega między innymi na określeniu stopnia opanowania wiedzy i umiejętności określonych programem nauczania, czyli że podstawą do ustalenia oceny jest odniesienie do programu.

Twierdzenie to jest niewątpliwie słuszne, ale nie wyczerpuje odpowiedzi na pytania: *jak oceniać, co oceniać, i po co oceniać?*

Odpowiedź na pierwsze pytanie obejmuje dwa zagadnienia, nie wymagające szerszego omówienia. Oceniać należy przede wszystkim sprawiedliwie, to znaczy tak, by kryteria wystawienia konkretnej osobie określonej oceny były zrozumiałe i akceptowalne dla pozostałych uczniów. Ponadto oceniać należy systematycznie, czyli nie można ograniczać oceniania tylko do „odpytywania” podczas rekapitulacji pierwotnej lub innych form sprawdzania wiedzy w czasie rekapitulacji wtórnej. Oceniane powinny być wszelkie formy aktywności i wypowiedzi ucznia. Zasady oceniania poszczególnych działań i form aktywności uczniowskiej muszą być uwzględnione w wewnątrz szkolnym systemie oceniania i uzupełnione jednoznacznym określeniem wymagań stawianych przez nauczyciela wobec danego zespołu uczniowskiego.

Kolejne pytanie dotyczy tego, co powinno podlegać ocenie. Najłatwiej jest sprowadzić zakres oceny do wiedzy faktograficznej, która jest stosunkowo najłatwiej sprawdzalna. Należy jednak pamiętać, że naczelnym założeniem zreformowanego systemu oświaty jest maksymalne odejście od encyklopedyzmu na rzecz tworzenia wiedzy operatywnej. W nauczaniu „Historii i wiedzy o społeczeństwie” jest to szczególnie istotne, ze względu na rolę tego przedmiotu w przygotowaniu do aktywnego udziału w życiu publicznym. Dlatego ocenie powinny podlegać również takie elementy, jak aktywność i systematyczność w zdobywaniu wiedzy i umiejętności, postępy dokonywane w toku uczenia się, samodzielność myślenia i wnioskowania, udział w konkursach, zainteresowanie problemami społeczności lokalnej.

Nie mniej istotną od poprzednich jest odpowiedź na pytanie, po co oceniać. Częściowo odpowiedzi tej udzielono wyżej. Ocena odgrywa funkcję dyscyplinującą, gdyż niejako zmusza do przygotowywania się do każdej kolejnej lekcji, ale jest to dyscyplinowanie wymuszone, a więc nie najbardziej skuteczne. Dlatego ocena powinna pełnić funkcję motywującą, polegającą na tym, by przez pokazanie uczniowi jego możliwości rozwoju, zachęcać go do uczenia się. Osiągnięcie tego efektu ułatwi umocnienie funkcji informacyjnej oceny. Idzie tu o to, by ocena nie tylko wskazywała w jakim miejscu jest uczeń w stosunku do wymagań programowych, ale równocześnie – a może przede wszystkim – wskazywała, o ile się do tych wymagań przybliżył w jakimś określonym czasie. Warto w tym miejscu przypomnieć, że informacyjna funkcja oceny nie ogranicza się tylko do ucznia, również nauczyciel może i powinien wykorzystywać te informacje w celu kontrolowania i udoskonalania warsztatu i form pracy.

Poniżej przedstawiamy propozycję określenia wymagań na poszczególne oceny. Ocenie dopuszczającej odpowiadają wymagania *konieczne*, ocenie

dostatecznej *podstawowe*, dobrej *rozszerzające*, bardzo dobrej *dopełniającej* i ocenie celującej wymagania *ponadprogramowe*. W wymaganiach tych zostały umieszczone osiągnięcia zarówno w zakresie wiedzy i jej rozumienia, jak umiejętności.

Wymagania konieczne:

- Zna fakty wyznaczające cezury epok historycznych.
- Zna różne formy organizacji społeczeństwa.
- Zna podstawowe zasady funkcjonowania państwa.
- Zna różne formy gospodarki na przestrzeni wieków.
- Szereguje chronologicznie znane sobie wydarzenia.
- Potrafi lokalizować wydarzenia na osi czasu, określić wiek.
- Rozróżnia podstawowe rodzaje źródeł informacji.
- Potrafi na mapie pokazać kontynenty.

Wymagania podstawowe:

- Spełnia wymagania konieczne.
- Zna wydarzenia i postacie kluczowe dla danej epoki.
- Zna i rozumie podstawowe pojęcia związane z funkcjonowaniem państwa i społeczeństwa.
- Zna i rozumie podstawowe pojęcia związane z gospodarką.
- Umie posługiwać się słownikami i encyklopedią.
- Umie posługiwać się mapą historyczną i polityczną – wskazywać omawiane państwa, regiony.
- Wyciąga wnioski z informacji pozyskanych z różnych źródeł, w tym z mediów.
- Umie redagować notatkę w formie planu.

Wymagania rozszerzające:

- Spełnia wymagania podstawowe.
- Zna i rozumie związki przyczynowo-skutkowe między wydarzeniami danej epoki.
- Zna i rozumie współczesne formy udziału obywateli w życiu publicznym.
- Dostrzega związki między gospodarką, organizacją społeczeństwa i funkcjonowaniem państwa.
- Dostrzega związki między wydarzeniami historycznymi i współczesnymi.
- Dostrzega związki między wydarzeniami w Polsce, Europie i świecie.
- Umie opisać przebieg wydarzeń selekcyjując fakty.
- Umie posługiwać się tekstem konstytucji.
- Umie zinterpretować źródła ikonograficzne.
- Umie zredagować notatkę poprawną pod względem treści, stylistyki i gramatyki.

Wymagania dopełniające:

- Spełnia wymagania rozszerzające.
- Wie i rozumie, które wartości są uniwersalne.
- Potrafi uzasadnić związki między gospodarką, organizacją społeczeństwa i funkcjonowaniem państwa.
- Potrafi uzasadnić związki między wydarzeniami historycznymi i współczesnymi.
- Potrafi uzasadnić związki między wydarzeniami w Polsce, Europie i na świecie.
- Umie oceniać postawy wybitnych jednostek i ich rolę w państwie lub wydarzeniach międzynarodowych oraz prezentować własne poglądy.
- Umie selekcjonować informacje zawarte w tekście podręcznika, akcie normatywnym, czasopiśmie, programach radiowych i telewizyjnych.
- Umie lokalizować na mapie kierunki i zasięg omawianego problemu.
- Umie korelować wydarzenia z historii i współczesności z wiedzą zdobytą na lekcjach innych przedmiotów, zwłaszcza „Geografii i ochrony środowiska”.

Wymagania ponadprogramowe:

- Spełnia wymagania dopełniające a także niektóre z niżej wymienionych.
- Posiada wiedzę i umiejętności wykraczające poza wymagania programowe.
- Umie wyszukiwać wartości uniwersalne w procesie przemian politycznych, społecznych i kulturalnych.
- Umie oceniać trwałość osiągnięć cywilizacyjnych różnych epok.
- Na podstawie tekstu normatywnego umie przedstawić strukturę władz w formie prostego schematu.
- Umie lokalizować na mapie ośrodki polityczne, gospodarcze i kulturalne danej epoki.
- Potrafi konstruować wypowiedzi ustne omawiające i oceniające problem. Prezentować i uzasadnić własne poglądy.
- Napisać recenzję przeczytanego tekstu, audycji radiowej lub programu telewizyjnego.
- Rozwija własne zainteresowania historyczne.

Przedstawione wyżej wymagania dotyczą jedynie wiedzy i jej rozumienia oraz umiejętności. Nie obejmują one pozostałych elementów podlegających ocenie, jak: aktywność w czasie zajęć, wkład pracy włożony w osiągnięcie danego poziomu wiedzy i umiejętności oraz postępy uczynione w trakcie procesu uczenia się.